

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Світлана КУЧЕРЕНКО

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Досліджено нормативно-правове регулювання банкрутства підприємства, обґрунтовано методологічні засади структури механізму державного регулювання банкрутства підприємств України, проаналізовано його ефективність.

Ключові слова: банкрутство, механізм державного регулювання банкрутства підприємства, нормативно-правове регулювання банкрутства підприємства, арбітражний керуючий, санація, ліквідація, мирова угода, розпорядження майном.

В умовах ринкової економіки підприємство є основною ланкою, що створює валовий внутрішній продукт. Проте значній частині підприємств на певному етапі виробничого циклу доводиться вирішувати питання фінансової неспроможності. Так, аналіз фінансових результатів діяльності підприємств України з 2007 р. по вересень 2012 р. засвідчує, що кількість збиткових підприємств у відсотках до загальної кількості підприємств поступово зростала і за період січня-вересня 2012 р. становила 39,1%, що порівняно з 2007 р. на 6,6% більше. Збиток до оподаткування за підприємствами в період січня-вересня 2012 р. становив 82764,9 млн. грн., що більше майже на 50% порівняно з 2007 р. (збиток до оподаткування в 2007 р. дорівнював 47096 млн. грн.). За видами економічної діяльності за період з січня до вересня 2012 р. найбільших збитків зазнали підприємства спорту – 53,6% щодо загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності, обслуговування та ремонту – 49,8%, освіти – 43,9%, будівництва – 43,1%, промисловості – 42,9%, діяльності готелів і ресторанів – 42,2%, діяльності транспорту та зв'язку – 41,6%. Зазначені підприємства потенційно є банкрутами [1]. Саме тому для економіки України питання формування ефективної системи моніторингу та державного регулювання підприємств-банкрутів є *актуальним*.

Вивченню теоретико-методологічних основ функціонування інституту банкрутства в умовах трансформаційної економіки та аналізу його динаміки присвячені праці *провідних зарубіжних та українських вчених-економістів*, серед яких потрібно назвати: М. В. Афанасьєва, К. В. Балдіна, І. А. Бланка, А. С. Вартанова, Б. М. Грека, В. І. Клайна, О. І. Копилюка, Е. М. Короткова, А. П. Ковальова, Л. О. Лігозійного, О. В. Мороза, Г. В. Савицьку, О. О. Терещенка, А. В. Черепа, А. М. Штангрета, З. Є. Шершньова та інших. Проте, незважаючи на важливість цієї проблеми, в економічній літературі питання формування механізму державного регулювання банкрутства підприємств не знайшло достатнього відображення.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правової бази банкрутства підприємств України і розробка на цій основі механізму його державного регулювання.

Нормативно-правове регулювання банкрутства підприємств охоплює систему законодавчих актів. У Господарському кодексі України цьому питанню присвячений розділ 23 “Визнання суб’єкта підприємництва банкрутом”, який має 7 статей. Зокрема, у ст. 209 визначено поняття “неспроможність суб’єкта підприємництва” та “банкрутство”, останній термін трактується як нездатність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури; у ст. 210 систематизовано суб’єктів, які можуть бути кредиторами неплатоспроможних боржників, а саме: юридичні або фізичні особи, органи державної податкової служби та інші державні органи, які потрібно підтвердити у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов’язань до боржника; у ст. 211 охарактеризовано заходи щодо запобігання банкрутству суб’єктів підприємництва; у ст. 212 подано перелік процедур, що застосовуються до неплатоспроможного боржника, серед яких потрібно назвати такі: розпорядження майном боржника, мирова угода, санація (відновлення платоспроможності боржника), ліквідація банкрута; згідно зі ст. 213 майновими активами неплатоспроможного боржника є активи, які належать йому на підставі речових та зобов’язальних прав, а також права інтелектуальної власності; у ст. 214 визначено, що центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері банкрутства, сприяє створенню організаційних, економічних та інших умов, необхідних для реалізації процедур відновлення платоспроможності суб’єктів підприємництва – боржників або визнання їх банкрутами; у ст. 215 наведено тлумачення термінів “фіктивне банкрутство”, “приховування банкрутства”, “умисне доведення до банкрутства” та визначено відповідальність за порушення законодавства про банкрутство [2].

У Цивільному кодексі України, зокрема у ст. 18, передбачено можливість визнання фізичної особи – підприємця банкрутом у разі його неспроможності задовольнити вимоги кредиторів, пов’язані зі здійсненням ним підприємницької діяльності, а в ст. 110 визначено недостатність активів для задоволення вимог кредиторів як одну з підстав ліквідації юридичної особи, порядок якої визначається законом про відновлення платоспроможності або визнання банкрутом [3].

Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” зі змінами й доповненнями від 2. 10. 2012 р. (далі Закон) [4] встановлюються умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів. Серед термінологічної бази заслуговує на увагу поняття “банкрутство”, що в Законі трактується як визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені в порядку, визначеному Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. Справа про банкрутство порушується господарським судом лише в тому разі, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їхнього погашення строку. Обов’язковою умовою для відкриття провадження про банкрутство є наявність судового рішення, яке підтверджує грошові вимоги кредиторів, і постанови про відкриття виконавчого провадження, згідно з якою, відповідно до законодавства, здійснюється списання коштів із рахунків боржника.

У Законі також регламентовано чіткі часові межі таких процедур: санація до

порушення провадження у справі про банкрутство не може перевищувати 12 місяців з дня затвердження судом відповідного плану санації; судова процедура санації вводиться на строк шести місяців (з можливістю продовження на 12 місяців); гранична тривалість стадії розпорядження майном дорівнює 115 календарних днів (з можливістю продовження на два місяці), а ліквідаційна процедура – 12 місяців.

Справи про банкрутство юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців розглядаються господарським судом за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України. Для визначення фінансового становища боржника в підготовчому засіданні суду чи під час розгляду справи про банкрутство господарський суд може призначити судову експертизу відповідно до вимог Закону України “Про судову експертизу”. Початкова ціна майна боржника як цілісного майнового комплексу, що виставляється на аукціон, визначається відповідно до Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні”. У разі ліквідації сільськогосподарського підприємства у зв’язку з визнанням його банкрутом рішення щодо земельних ділянок, які є власністю такого підприємства, надані йому в постійне чи тимчасове користування, в тому числі на умовах оренди, приймається відповідно до Земельного кодексу України. Закон України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетом та цільовими фондами” встановлює порядок погашення зобов’язань юридичних або фізичних осіб перед бюджетами та державними цільовими фондами з податків і зборів (обов’язкових платежів), що передбачає збір на обов’язкове державне пенсійне страхування та внески на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, нарахування і сплати пені та штрафних санкцій, що застосовуються до платників податків контролюючими органами, в тому числі за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, та визначає процедуру оскарження дій органів стягнення.

Положенням “Про Міністерство юстиції”, затвердженим Указом Президента України від 6. 04. 2011 р. [5], визначається, що Мін’юст України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної правової політики, політики з питань банкрутства. Серед функцій Міністерства юстиції України щодо регулювання банкрутства необхідно означити такі: ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство; встановлення та затвердження форми подання арбітражним керуючим інформації, необхідної для ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство; здійснення ліцензування діяльності фізичних осіб – підприємців, які провадять діяльність як арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори). Зокрема, Мін’юст видає, переоформлює та анулює ліцензії, видає дублікати ліцензій на провадження діяльності арбітражних керуючих, приймає рішення про визнання таких ліцензій недійсними, а також здійснює контроль за дотриманням арбітражними керуючими ліцензійних умов. Крім того, Міністерство юстиції України займається організацією підготовки арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів). На Мін’юст України також покладено повноваження щодо надання пропозицій господарському суду кандидатури арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) для державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25%, щодо яких порушена справа про банкрутство, та в інших, передбачених законом, випадках. Мін’юст України проводить експертизи фінансового стану державних підприємств і підприємств, у статутному

капіталі яких частка державної власності перевищує 25%, під час підготовки справи про банкрутство до розгляду або її розгляду господарським судом у разі призначення судом експертизи та надання відповідного доручення; погоджує плани санації та мирових угод у справах про банкрутство господарських організацій, частка держави в статутному капіталі яких становить понад 25%, а також має сприяти створенню організаційних, економічних та інших умов, необхідних для здійснення процедур відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. На Міністерство юстиції України покладаються повноваження забезпечувати здійснення процедури банкрутства щодо відсутнього боржника. Крім того, воно здійснює підготовку на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу, висновки про наявність ознак приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства щодо державних підприємств чи підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25%.

За даними Фонду державного майна України [6], кількість підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, в статутних капіталах котрих державна частка перевищує 25%, за станом на 1 січня 2013 р. становить 110 (у 2012 р. – 121 підприємство), в т. ч. регіональних відділень – 65, центрального апарату – 45. Серед таких підприємств у процедурі розпорядження майном перебуває Запорізьке державне підприємство “Кремнійполімер”. У процедурі санації: Черкаський державний завод хімічних реактивів, Чернівецьке державне спеціалізоване будівельно-монтажне управління з газифікації, Бердянський державний завод скловолокна, ДП “Центральне конструкторсько-технологічне бюро”, ДП ВО “Знамя”. У процедурі ліквідації – ДВП “Дніпронерудпром”.

За нормативно-правовими документами України також здійснюється регулювання певних етапів процедури банкрутства підприємства, а саме:

– підготовка пропозицій господарському суду кандидатури арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) регулюється Наказом Міністерства юстиції України № 368/5-а “Про затвердження Порядку внесення господарському суду пропозицій щодо кандидатур арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)” від 05.03.2012 р. ;

– ліцензування діяльності фізичних осіб – підприємців, які провадять діяльність як арбітражні керуючі (розпорядники майна, керуючі санацією, ліквідатори), – Законом України № 877-V “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” від 05. 04. 2007 р. та Наказом Міністерства юстиції України № 3177/5 “Про затвердження Порядку контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)” від 14. 10. 2011 р.;

– підготовка арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) – Наказом Міністерства юстиції № 2094/5 “Про затвердження Положення про систему підготовки арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)” від 12. 09. 2011 р.;

– регулювання єдиної бази даних підприємств, щодо яких порушено провадження у справі банкрутства, Наказом Міністерства юстиції України № 2089/5 “Про затвердження форм подання арбітражними керуючими інформації, необхідної для ведення єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, та Інструкції щодо їх заповнення” від 09. 09. 2011 р., Наказом Міністерства юстиції України № 3018/5 “Про затвердження Положення про Єдину базу

даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство” від 15. 09. 2011 р., Наказом Міністерства юстиції № 3305/5 “Про затвердження Типового стандарту надання адміністративної послуги з видачі довідок Єдиної бази даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство” від 11. 11. 2011 р., Наказом Міністерства юстиції України № 3142/5 “Про встановлення розміру плати за пошук у Єдиній базі даних про підприємства, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, інформації з видачею про це витягу” від 10. 10. 2011 р.;

– проведення експертизи фінансового стану державних підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25%, – Наказом Міністерства юстиції України № 3010/5 “Про деякі питання організації проведення експертизи фінансового стану та підготовки висновків про наявність ознак прихованого, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства” від 14. 09. 2011 р.;

– підготовка на запит суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак прихованого, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства щодо державних підприємств чи підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25%, – Наказом Міністерства юстиції України № 3010/5 “Про деякі питання організації проведення експертизи фінансового стану та підготовки висновків про наявність ознак прихованого, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства” від 14. 09. 2011 р.

Аналіз законодавчої бази регулювання інституту банкрутства в Україні дає можливість розробити механізм його державного регулювання (рис. 1).

Рис. 1. Механізм державного регулювання банкрутства підприємства в економіці України

За даними рейтингу “Doing Business” (Ведення бізнесу), у 2013 р. з субіндексу “Банкрутство” Україна посідає 157 позицію. В Україні процедура банкрутства становить 2,9 року (у США – 1,5 року, Німеччині – 1,2 року). Загальні витрати від статутного капіталу при закритті підприємства в Україні становлять 42%, що є найвищим показником серед проаналізованих країн. Зазначений показник суттєво впливає на рівень повернення боргів при банкрутстві. Так, цей коефіцієнт дорівнює 8,7 centa на долар США (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг “Doing Business 2013”, субіндекс “Банкрутство”

Країна	Період (років)	Витрати (% від статутного фонду)	Рівень повернення боргів при банкрутстві (центів на долар)	Місце у рейтингу
США	1,5	7	81,5	16
Німеччина	1,2	8	78,1	19
Латвія	3,0	13	59,8	33
Польща	3,0	15	54,5	37
Росія	2,0	9	43,4	53
Білорусь	3,0	22	43,0	56
Грузія	2,0	4	35,7	81
Україна	2,9	42	8,7	157
ОЕСР	1,7	9	70,6	-
Країни Східної Європи та Центральної Азії	2,4	13	36,9	-

Примітка. Наведено за [7].

42 позицію посідає Україна в рейтингу за субіндексом “Виконання зобов’язань за контрактом”. Цей субіндекс відображає складність, а також втрати часу та капіталу, яких можуть зазнати у зв’язку з необхідністю вимагання від контрагента виконання ним своїх зобов’язань через арбітражний суд та інші процедури, у т. ч. впровадження рішень суду (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг “Doing Business 2013”, субіндекс “Виконання зобов’язань за контрактом”

Країна	Процедури (кількість)	Період (днів)	Витрати (% від суми вимоги)	Місце в рейтингу
Німеччина	30	394	14,4	5
США	32	370	14,4	6
Росія	36	270	13,4	11
Білорусь	29	275	23,4	13
Латвія	27	469	23,1	24
Грузія	33	285	29,9	30
Україна	30	343	41,5	42
Польща	33	685	19,0	56
ОЕСР	31	510	20,1	-
Країни Східної Європи та Центральної Азії	37	414	25,8	-

Примітка. Наведено за [7].

Хоча серед представлених країн Україна має відносно високі витрати (41,5% від суми вимоги), але водночас і доволі швидкі терміни вирішення боргової суперечки (30 процедур, на які витрачається близько 343 дні). Так, цей процес у країнах Східної Європи та Центральної Азії триває 414 дні та становить вартість близько 25,8% від суми вимоги, а у країнах ОЕСР – 31 день та 20,1% від суми вимоги.

Потрібно зазначити, що внаслідок процедури банкрутства найбільших втрат зазнають працівники. Дані Державного комітету статистики підтверджують, що за станом на 01. 03. 2013 р. заборгованість із заробітної плати українцям підприємствами-банкрутами становила 413 млн. грн. [1].

Отже, в результаті дослідження нормативно-правового регулювання банкрутства підприємств в Україні запропоновано механізм його державного регулювання. Аналіз рейтингу "Doing Business" за 2013 р. за субіндексами "Банкрутство" та "Виконання зобов'язань за контрактом" дає змогу зробити висновок, що високі витрати підприємства при його закритті (судові витрати, оплата послуг юристів, ліквідаційної комісії тощо) не дозволяють власникам та кредиторам належно мірою розподілити майно компанії, що ліквідується, та призводить до виникнення у вітчизняній економіці негативних екстерналій.

Зазначене засвідчує недосконалість сучасного механізму державного регулювання банкрутства в Україні та підтверджує необхідність: запровадження в сучасних умовах господарювання підприємницьких структур системи моніторингу та управління фінансовими ризиками, зменшення витрат підприємств при їх закритті, вдосконалення нормативно-правового регулювання шахрайства у сфері банкрутства; введення обов'язкової процедури експертизи об'єктів, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, та об'єктів, які є збитковими; систематичного ведення електронного та друкованого Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство, та підприємств, які ліквідовано; узагальнення світового досвіду та розробки методичного інструментарію діагностики банкрутства і його адаптації до діяльності вітчизняних підприємств, що має ґрунтуватися як на кількісних, так і на якісних показниках; створення цільового фонду для страхування втрат із заробітної плати працівників унаслідок порушення провадження у справі про банкрутство.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Господарський кодекс України № 436-IV від 6. 01. 2003 р. (Редакція за станом на 03. 02. 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16. 01. 2003 р. (Редакція за станом на 19. 01. 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
4. Про внесення змін до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" : Закон України зі змінами і доповненнями від 2. 10. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
5. Про Міністерство юстиції : Положення затверджене Указом Президента України від 6. 04. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.
6. Фонд державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spfu.gov.ua/spfu.gov.ua/default.aspx>.
7. Рейтинг "Doing Business 2013 р." [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.

Редакція отримала матеріал 21 травня 2013 р.